

The Traces of Political Modernity in Amir-Arsalan

Fatemeh Hajheidari Varnusfaderani¹, Zainab Saberpour^{*2},
Hossein-ali Qobadi³

Received: 05/04/2021

Accepted: 26/05/2022

Research background

Many studies have been done about Amir Arsalan's story so far. Most of them have examined its textual, narrative and stylistic features. In a few cases, the work has been analyzed according to its historical context. For example, Shams in his article "A Study of Four Iranian Folk Tales" refers to the influence of the behavior of Naser al-Din Shah and his ministers on the characterization of the story and the purpose of Naqib al-Malak in informing the creation of these characters (Shams, 2001, pp. 25-33).

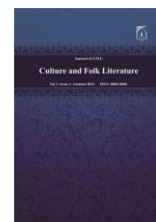
Dori in her article "Study and analysis of the ideological layer of words in the story of Amir Arsalan" has tried to identify the ideological layers of the text, which is a manifestation of social action, using the critical discourse analysis approach. She has analyzed the ideological words, Muslim customs, words in the field of Shiite beliefs, cultural symbols and characterization in this framework (Dori, 2019b). She also in the article "Study of historical and ideological

* Corresponding Author's E-mail:
saberpour@modares.ac.ir

1 Master of Persian Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
<http://orcid.org/0000-0003-4038-1576>

2 Assistant Professor of Persian Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran (Corresponding author).
<http://orcid.org/0000-0477-0611>

3 Full Professor of Persian Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
<http://orcid.org/0000-0002-7250-7631>

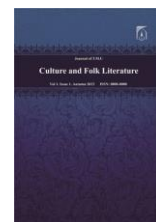
backgrounds of Amir Arsalan's story" has described the historical and ideological backgrounds of the work according to the historical events of the Seljuk era and the kingdom of Alb Arsalan (Dori, 2019a)

In the present article, tracing one of the political propositions of the discourse of modernity, which was repeated in many texts written by critics and opponents of the Qajar king during the Awakening, we have dealt with the impact of this discourse on the story of Amir Arsalan.

Goals, questions, and assumptions

In the Qajar era, Iranians' encounter with the Western world led to the introduction of unprecedented concepts into Iranian society. Regarding the relations between the nation and the government, these two discourses had different presuppositions. Although the Iranians' view of modernity was initially an external one, gradually, by adapting these principles to the principles of tradition and absorbing some of them, the discourse of modernity began to form meaning. Despite the blow to the hegemony of Sunni discourse, during the Qajar period, even after the constitution, Sunni discourse along with the discourse of modernity continued to give meaning, and in this period we see the confrontation of these two discourses. The story of Amir Arsalan is from a collection of texts that appeared at the same time in the court of Nasser al-Din Shah. The connection of Amir Arsalan's popular story with the court gives it special importance.

In the historical, social and political context of the creation of Amir Arsalan's story, the two discourses of tradition and modernity have been competing with each other in terms of giving meaning to the phenomena. One of the central propositions in the discourse of modernity is the proposition "consultation is decisive". This statement deals with the inadequacy of the king's decision and the need to pay attention to the decisions of others in relation to the king and the

people. Of course, the act of deliberation alone cannot be included in the discourse of tradition or modernity. Before the introduction of the discourse of modernity, we also see the emphasis on the need for a council; but there is a serious difference in the formulation of this concept. The principle of majority voting and the active participation of individuals in decision-making distinguish consultation in the discourse of modernity.

The presuppositions of the statement "consultation is decisive" in the modern discourse are: 1) the king is an ordinary person, 2) the king's opinion is only one opinion, 3) individuals have the right to comment, 4) the opinion of all people matters. It can be expected that these conflicts are reflected in the text of Amir Arsalan and a new form of relations between the king and his subjects is represented. In this article, we intend to see how Amir Arsalan's text relates to these assumptions, and also to what extent the discourse of tradition has been meaningful in its conflict with the discourse of modernity.

Conclusion

During the Qajar period, due to more familiarity with the West, the concepts of modernity entered Iran. Gradually, with the expansion of these thoughts in the minds of Iranian society, the discourse of modernity began to form meaning. Despite the damage to the hegemony of discourse, this discourse has always been in conflict with the discourse of modernity, and even after the constitution, it was formulated. In this article, by examining the presuppositions of the statement "consultation is decisive", we have dealt with how the expansion of the presuppositions of the modernity discourse has influenced Amir Arsalan's story. In the studied sections, the two presuppositions of the right of individuals to comment and the importance of the opinion of all individuals were the basic presuppositions. But in the case of the two presuppositions "the king is

an ordinary person" and "the king's opinion is only one possible opinion", the approach is different. The king still has an extra-legal position, his opinion is decisive and everyone tries to influence his opinion; but the subordinates try to challenge this position based on the first two presuppositions, and in some cases seriously damage the traditional presuppositions about the king. In general, the discourse of modernity has new possibilities in relation to the king's relations. In examining the discourse of modernity, we have also considered the discourse of tradition; because it is the alternative to the discourse of tradition that leads to the distinction of the discourse of modernity from it. Therefore, although we have considered the approach of these parts of the text as a modernist approach, we also include the discourse of tradition in the narration of the story; as in the historical context, these two discourses continued to formulate political and social concepts alongside and competing with each other.

References

- Dori, Z. (2019a). The Study of the historical and ideological backgrounds of Amir-Arsalan. *Matn-pajuhi Adabi*, 23(82), 61-87.
- Dori, Z. (2019b). The investigation and analysis of the ideological layer of words in Amir-Arsalan. *The Interpretation in Farsi Language and Literature*, 11(42), 245-274.
- Shams, M. (2001). The study of four Iranian folk tales. *Children's Literature*, 27, 25-33.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه

سال ۱۰، شماره ۴۴، خرداد و تیر ۱۴۰۱

مقاله پژوهشی

DOR: 20.1001.1.23454466.1401.10.44.8.3

ردپای تجدد سیاسی در داستان امیرارسلان

فاطمه حاج حیدری ورنوسفادرانی^۱، زینب صابرپور^{۲*}، حسینعلی قبادی^۳

(دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۱۶ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۰۵)

چکیده

داستان *امیرارسلان* یکی از مهم‌ترین داستان‌های عامیانه دوران قاجار است. این داستان که به‌طور مستقیم برای ناصرالدین‌شاه نگاشته و روایت شده است می‌تواند نمونه مناسبی برای تحلیل گفتمان عصر قاجار باشد. در دوره قاجار، علی‌رغم رسوب‌یافتگی گفتمان سنت در جامعه ایرانی به تدریج با نفوذ پیش‌فرض‌های تجدد، گفتمان تجدد شروع به معنابخشی به پدیده‌ها کرد. در این پژوهش داستان *امیرارسلان* را از منظر نفوذ گفتمان تجدد و همچنین شکاکش گفتمانی سنت و تجدد بررسی کرده‌ایم. اساس پژوهش را در بررسی یکی از گزاره‌های تکرارشونده گفتمان تجدد در حوزه سیاسی، «مشورت تعیین‌کننده است»، قرار داده‌ایم. با استفاده از روش تحلیل گفتمان به بررسی قسمت‌هایی از متن که براساس این گزاره

۱. دانش‌آموخته کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

<http://orcid.org/0000-0003-4038-1576>

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

* z.saberpour@modares.ac.ir

<http://orcid.org/0000-0477-0611>

۳. استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

<http://orcid.org/0000-0002-7250-7631>

شکل گرفته‌اند پرداخته‌ایم. همچنین در خلال بررسی گفتمان تجدد در متن به مواردی که گفتمان سنت معنابخش بوده است نیز اشاره کرده‌ایم.

واژه‌های کلیدی: داستان‌های عامیانه، امیرارسلان، سنت، تجدد، تحلیل گفتمان.

۱. مقدمه

در عصر قاجار، مواجهه ایرانیان با پیشرفت‌های جهان غرب به ورود مفاهیمی به جامعه ایرانی منجر شد که تا پیش از آن سابقه نداشت. در دوران سلطنت ناصرالدین‌شاه، آشنایی روزافزون ایرانیان با غرب، به ورود و ظهور تدریجی مبانی تجدد غربی در فرهنگ و مکتوبات این عصر منجر شد. گفتمان تجدد در تقابل با گفتمان سنت، نشانه‌های از پیش موجود را صورت‌بندی دوباره و نشانه‌هایی جدید را نیز وارد جامعه ایرانی کرد. در سراسر دوره قاجار و حتی بعد از استقرار مشروطیت این دو گفتمان بر سرمعنابخشی به پدیده‌ها در کشاکش با یک‌دیگر بودند. نگاه ایرانیان به مفاهیم تجدد در آغاز، نگاهی از بیرون بود. کوشندگانی با آگاهی از مبانی تجدد غربی سعی در اشاعه این مبانی در جامعه ایرانی کردند. به تدریج با تطبیق این مبانی با مبانی سنت و جذب برخی از آن‌ها، گفتمان تجدد شروع به معنابخشی به پدیده‌ها کرد. مردم دست به اعتراض زدند و ادامه روند اعتراضات به انقلاب مشروطه منجر شد.

داستان/امیرارسلان از مجموعه متونی است که در همین هنگامه پدید آمده است. نقیب‌الممالک، قصه‌گوی دربار ناصرالدین‌شاه، سالی یک بار این داستان را برای پادشاه نقل و فخرالدوله، دختر ناصرالدین‌شاه، آن را مکتوب می‌کرده است. هاناوی^۱ ضمن معرفی رمانس‌هایی که هم در دربار و هم میان عامه مردم رواج داشته است، داستان/امیرارسلان را یکی از بهترین نمونه‌های این گونه رمانس‌ها می‌داند (Hanaway, 1991, p.56).

ارتباط داستان پرطرفدار/امیرارسلان با دربار، اهمیت ویژه‌ای به آن می‌بخشد.

در بافت تاریخی، اجتماعی و سیاسی خلق داستان امیرارسلان، دو گفتمان سنت و تجدد در معنابخشی به پدیده‌ها با یکدیگر در رقابت بوده‌اند. یکی از گزاره‌های تکرارشونده در گفتمان تجدد، گزاره «مشورت تعیین‌کننده است» است. این گزاره در ارتباط با روابط پادشاه و مردم به این موضوع می‌پردازد که تصمیم شخصی پادشاه تعیین‌کننده نیست و لازم است این کار از طریق مشورت انجام پذیرد. البته کنش مشورت و شورا به‌خودی‌خود نمی‌تواند در گفتمان سنت یا تجدد قرار بگیرد، پیش از ورود گفتمان تجدد نیز شاهد تأکید بر لزوم شورا برای تصمیم‌گیری هستیم، اما تفاوتی جدی در صورت‌بندی این مفهوم وجود دارد. اصل رأی اکثریت و شرکت فعالانه افراد در تصمیم‌گیری، مشورت در گفتمان تجدد را متمایز می‌سازد. میرزا حسین خان سپهسالار در لایحه دستورالعمل کارگزاران دولت و قرار مشاورات مجلس دربار اعظم به تفاوت مشورت در سیاست کلاسیک و سیاست متجددانه اشاره می‌کند (آدمیت، ۱۳۹۲، ص. ۲۰۶).

پیش‌فرض‌های گزاره «مشورت تعیین‌کننده است» در گفتمان تجدد این مواردند: (۱) پادشاه فردی عادی است؛ (۲) نظر پادشاه تنها یکی از نظرهاست؛ (۳) افراد حق نظردهی دارند؛ (۴) نظر همه افراد اهمیت دارد. می‌توان انتظار داشت که این کشاکش‌ها در متن امیرارسلان بازتاب یافته باشد و شکل جدیدی از روابط بین پادشاه و زیردست بازنمایی شده باشد. در این مقاله بر آنیم تا بینیم متن امیرارسلان در رابطه با این پیش‌فرض‌های مطرح‌شده چه برخوردی دارد و همچنین به این می‌پردازیم که گفتمان سنت تا چه حدی در کشاکش با گفتمان تجدد معنابخش بوده است.

۲. پیشینه تحقیق

درباره داستان امیرارسلان تاکنون پژوهش‌های بسیاری انجام شده است. بیشتر این تحقیقات به بررسی ویژگی‌های متنی، روایی و سبک‌شناختی آن پرداخته‌اند. در چند

مورد نیز، اثر با توجه به بافت تاریخی آن تحلیل شده است؛ ازجمله، شمس در مقاله «بررسی چهار قصه عامیانه ایرانی» به تأثیر رفتار ناصرالدین شاه و وزرای او بر شخصیت پردازی داستان اشاره می کند و هدف نقیب الممالک از خلق این شخصیت ها را آگاه ساختن پادشاه از تصمیمات غلط خود می داند (شمس، ۱۳۸۰، صص. ۲۵-۳۳). زهرا دری در مقاله «بررسی و تحلیل لایه ایدئولوژیک واژگان در داستان امیرارسلان» سعی کرده با استفاده از رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی، لایه های ایدئولوژیک متن را که نمودی از کنش اجتماعی است بازشناسد. او واژگان ایدئولوژیک، آداب مسلمانی، واژگان در حیطه اعتقادات شیعی، نمادهای فرهنگی و شخصیت پردازی را در این چارچوب تحلیل کرده است (دری، ۱۳۹۸ب). وی همچنین در مقاله «بررسی پس زمینه های تاریخی و ایدئولوژیک داستان امیرارسلان» زمینه های تاریخی و ایدئولوژیک اثر را با توجه به حوادث تاریخی عصر سلجوقیان و پادشاهی آلب ارسلان تشریح کرده است (دری، ۱۳۹۸الف).

در مقاله حاضر با ردیابی یکی از گزاره های سیاسی گفتمان تجدد که در عصر بیداری در بسیاری از متون نوشته شده به دست منتقدان و مخالفان پادشاه قاجار تکرار شده است، به تأثیر این گفتمان در داستان امیرارسلان پرداخته ایم.

۳. چارچوب نظری

رویکرد موردنظر ما در این مقاله تحلیل گفتمان است. ارنستو لاکلاو^۲، شانتال موف^۳ و نورمن فرکلاف^۴ که از نظریات آنها در این مقاله استفاده شده است، ضمن پذیرش برداشت فوکو از گفتمان معتقدند در هر عصر، گفتمان های مختلف در کنار یا در رقابت با یکدیگر حضور دارند (فیلیپس و یورگنسن، ۲۰۰۲، ترجمه جلیلی، ۱۳۹۸، ص. ۳۶). آرای فرکلاف و لاکلاو و موف از لحاظ تمایز امر گفتمانی و غیرگفتمانی، برداشت از

قدرت و موضوعات موردتحلیل با یکدیگر تفاوت دارند. فرکلاف پرتکبیس گفتمانی را تنها یکی از جنبه‌های هر پرتکبیس اجتماعی می‌داند، اما دریافت این مقاله از تمایز میان امر گفتمانی و غیرگفتمانی به رویکرد لاکلاو و موف نزدیک است. آن‌ها متأثر از فوکو معتقدند تمایزی میان گفتمان و چیزهای دیگر وجود ندارد؛ گفتمان تمام جهان ما را می‌سازد و به محض معنادهی به پدیده‌ها، گفتمان‌ها وارد عمل می‌شوند. در باب قدرت، مفهوم‌پردازی فوکو را درنظر داشته‌ایم. او ضمن درنظر گرفتن اهمیت نقش دولت، قدرت را امری مولد می‌داند. لاکلاو و موف این برداشت از قدرت را به تمامی می‌پذیرند، اما فرکلاف ضمن باور به مولد بودن قدرت، الگوهای سلطه را نیز که براساس آن عده‌ای تابع دیگری می‌شوند از حیث تحلیلی مهم می‌داند. درنهایت، لاکلاو و موف بیشتر به صورت کلان و انتزاعی به ساختارهای نظام‌مند گفتمانی می‌پردازند، حال آنکه فرکلاف نظام‌های گفتمانی سازنده زیست اجتماعی جوامع را، براساس متون تولیدشده در آن جامعه و با به‌کارگیری مفاهیم زبان‌شناسی نقش‌گرا تحلیل می‌کند (همان، صص. ۲۶-۱۵۳). به همین دلیل رویکرد لاکلاو و موف ابزاری برای تحلیل متن در اختیار قرار نمی‌دهد و ما برای تحلیل متن از برخی عناصر پیشنهادی روش تحلیل متنی فرکلاف استفاده کرده‌ایم: نظام نوبت‌گیری، ارزش‌های رابطه‌ای ویژگی‌های دستوری و پیش‌فرض‌ها. پیش از پرداختن به این موارد، لازم است رویکرد تحلیلی خود را از منظر رابطه پایگانی قدرت روشن سازیم.

هلیدی^۵ روابط میان افراد را به رابطه پایگانی و رابطه مبتنی بر هم‌پایگی تقسیم می‌کند (مهاجر و نبوی، ۱۳۹۳، ص. ۳۱). اما فرکلاف وقوع رابطه مبتنی بر هم‌پایگی صرف را امکان‌پذیر نمی‌داند (فرکلاف، ۱۹۹۵، ترجمه قاسمی، ۱۳۹۹، ص. ۱۸۵). واضح است که درنظر گرفتن رابطه پایگانی یا هم‌پایه میان مشارکت‌کنندگان در تفسیر

ما اثرگذار است و هرکدام از این دو تفسیری متفاوت به دست می دهد. در این مقاله با توجه به بافت تاریخی، رابطه مشارکت کنندگان در این متن را رابطه ای کاملاً پایگانی در نظر می گیریم که علاوه بر دوگانه پادشاه و زیردست، میان افراد زیردست نیز به نوبه خود برقرار است. باید توجه کرد که توصیف پایگانی و نابرابر قدرت منافاتی با ماهیت مولد قدرت ندارد. فوکو نیز به نقش دولت بی اعتنا نیست، اما معتقد است که روابط قدرت از محدوده های دولت فراتر می رود (میلز، ۲۰۰۴، ترجمه محمدی، ۱۳۹۶، ص. ۵۲-۵۳).

۱. **نظام نوبت گیری:** نظام نوبت گیری در گفت و گو با روابط قدرت ارتباط مستقیم دارد. با در نظر داشتن رابطه پایگانی، سیستم نوبت گیری را برپایه استفاده مشارکان از این ابزارها تحلیل می کنیم: امکان/عدم امکان نوبت گیری (Fairclough, 2006, p.17)، قطع صحبت، امکان یا عدم امکان انتخاب و تغییر موضوع، اجبار دیگران به صریح تر صحبت کردن، امکان یا عدم امکان صورت بندی مباحث (فرکلاف، ۱۹۹۵، ترجمه قاسمی، ۱۳۹۹، صص. ۱۸۶-۱۸۸) و به چالش کشیدن سؤالات به جای جواب مستقیم (Fairclough, 1996, p.69). فرکلاف شرایط یک گفت و گوی عادی را این موارد می داند: «افراد بتوانند تصمیم بگیرند وارد گفت و گو شوند، بتوانند آن را ادامه دهند، دسترسی برای همه امکان پذیر باشد و افراد فرصت مساوی برای شرکت داشته باشند» (Fairclough, 2004, p80).

۲. **ارزش های رابطه ای ویژگی های دستوری:** این ارزش ها در قطبیت و وجهیت بازتاب می یابند. «قطبیت، تضاد بین مثبت (این طور هست، این کار را انجام بده) و منفی (این طور نیست، این کار را انجام نده) است و وجهیت، قضاوت گوینده یا درخواست قضاوت از شنونده در مورد چیزی است که گفته می شود (می تواند این طور

باشد، نمی‌تواند این‌طور باشد؟ نباید این کار را انجام می‌دادی، آیا باید این کار را انجام می‌دادی؟ (Halliday & Matthiessen, 2004, p.143). هلیدی و متیسن اقتداری را که قطبیت به کلام می‌دهد بیشتر از وجهیت می‌دانند. آن‌ها می‌گویند حتی یک جمله با درجه‌ارزشی بالای وجهیت (مطمئناً، همیشه) قطعیت کم‌تری از قطبیت دارد. «برای مثال «همیشه در تابستان باران می‌آید» در مقایسه با «در تابستان باران می‌آید» قطعیت کم‌تری دارد. به عبارت دیگر، شما هنگامی می‌گویید مطمئنم که مطمئن نیستید» (Halliday & Matthiessen, 2004, p.147). فرکلاف نیز قطبیت را نقطه‌نهایی وجهیت بیانی می‌داند و اقتداری را که به کلام می‌دهد در بالاترین حد در نظر می‌گیرد (فرکلاف، ۱۹۹۵، ترجمه قاسمی، ۱۳۹۹، ص. ۱۷۹).

یکی از جنبه‌های وجهیت، میزان مسئولیت‌پذیری شخص در رابطه با دیدگاهی است که اظهار می‌کند. گوینده می‌تواند دیدگاه خود را به صورتی سوژکتیو (وابسته به ناظر) یا ابژکتیو (چنان‌که گویا ویژگی‌هایی که ناظر برمی‌شمرد از آن خود رخداد هستند) بیان کند (Thompson, 2014, p.73). هر دو شکل وابستگی یا عدم وابستگی به گزاره‌ای که نقل می‌شود، می‌تواند بیان‌گر شکلی از روابط قدرت باشد. در وجهیت ابژکتیو، مشخص نیست دیدگاه چه کسی بازنمایی شده است و گاهی شخص دیدگاه خود را در قالب امری بدیهی و عینی بیان می‌کند. بنابراین، می‌تواند به شکلی از روابط قدرت دلالت کند (Fairclough, 2006, p.159). حال آنکه در وجهیت سوژکتیو، وابستگی کم گوینده به گزاره ممکن است فقدان قدرت را نشان دهد (ibid, p.159). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که وابستگی بالا به گزاره از عینیت مطلق کلام می‌کاهد؛ درعین حال، باید در نظر داشت که در مواردی که اشخاص می‌توانند مشروعیت‌بخش باشند، تأکید بر شخص به‌عنوان منبع گزاره، اعتبار آن را می‌افزاید.

ون لیوون^۶ در رابطه با مشروعیت بخشی اشخاص می گوید:

در موارد اقتدار بی قید و شرط، مشروعیت اقتدار شخص از جایگاه یا نقش خاص وی در یک نهاد مشخص نشئت می گیرد؛ مثل اقتدار والدین و معلم در رابطه با کودکان. این گونه مراجع قدرت نیازی ندارند دیگران را برای انجام فرمان خود متقاعد سازند. تنها گفتن «چون من می گویم» کافی است؛ اگر چه در عمل ممکن است دلیل هم بیاورند (Van Leeuwen, 2007, p.94).

در رابطه با متن مورد نظر ما، پادشاه چنین جایگاهی در بین مشارکت کنندگان دارد. او که در جایگاهی فراقانونی قرار دارد، می تواند مشروعیت بخش باشد. بنابراین استفاده از وجهیت سوژکتیو اهمیت ویژه ای می یابد. در تحلیل متن از منظر استفاده از وجهیت سوژکتیو، چند سؤال مطرح کرده ایم: (۱) در این رابطه پایگانی امکان استفاده از وجهیت سوژکتیو برای اشخاص زبردست وجود دارد یا نه؟ (۲) آیا استفاده شخص از وجهیت سوژکتیو برای اعتبار بخشیدن به گزاره کافی است یا او نیاز به دلیل آوردن دارد؟ (۳) آیا مشارکت کنندگان، در مقابل استفاده شخص از وجهیت سوژکتیو، اجبار/ اظهارات او را بی قید و شرط می پذیرند یا آن را به چالش می کشند؟

۳. پیش فرض: پیش فرض بخشی از معناست که در پشت یک گزاره مخفی شده است. به گفته یول، پیش فرض چیزی است که گوینده پیش از گفتن گزاره آن را درست فرض کرده است (Yule, 1996, p.25 به نقل از Febrical et al., 2015, p.4). برای مثال فرکلاف می گوید جمله «او فقیر است اما راست گو است» به طور ضمنی تداعی کننده این موضوع است که افراد فقیر دروغ گو هستند (Fairclough, 2004, p.60). ما نیز گزاره ها را بر اساس پیش فرض های گفتمان های تجدد و سنت مورد بررسی قرار می دهیم تا ضمن بررسی گفتمان تجدد در متن مورد نظر، کشاکش این دو گفتمان را نیز در متن تحلیل کنیم.

۴. بافت تاریخی

ساختار قدرت در عصر قاجار نشان می‌دهد که دولت این دوره، دولتی سرکوب‌گر بود که از طریق استبداد تمام‌عیار حکومت کند نبوده است. پادشاهان قاجار با تکیه بر قدرتمندان محلی و روحانیان به حکومت می‌پرداختند. مردم نیز در این روابط جایگاه خود را داشتند؛ کلاتر و کدخدا اگرچه مستقیماً به امر پادشاه انتخاب می‌شدند، تنها در صورتی می‌توانستند امور را اداره کنند که از اعتبار و پذیرش کافی در میان مردم محلی برخوردار بودند (آبراهامیان، ۱۹۸۲، ترجمه گل‌محمدی و فتاحی، ۱۳۹۶، صص. ۱۳-۱۴). به این ترتیب، مردم به شیوه‌ای غیرمستقیم در تصمیم‌گیری نهادهای کلان‌تر از طریق مشروعیت‌بخشی دخیل بودند، اما روابط آن‌ها با پادشاه در چارچوب گفتمان سنت تعیین می‌شد.

رساله‌های سیاسی و اجتماعی مبتنی بر سنت در این دوره، در تبیین رابطه پادشاه و مردم، بر این فرض کلی بنا شده‌اند که مردم، «بهایی» هستند که هدایت آن‌ها از جانب خدا به پادشاه واگذار شده و جان و مالشان متعلق به پادشاه است (آدمیت، ۱۳۹۲، ص. ۸۳). توصیه به پادشاه و مردم نیز در این چارچوب می‌گنجد: بهتر است پادشاه با در نظر گرفتن خداوند رفتار عادلانه‌ای داشته باشد، اما بی‌عدالتی او دلیلی بر نافرمانی مردم نیست و برای اصلاح او باید به خداوند متوسل شد. در این رساله‌ها گزاره‌هایی مرکزی بنیادهای رابطه پادشاه و مردم را تصویر می‌کنند: (۱) پادشاه راعی است؛ (۲) مردم رعیت هستند؛ (۳) مقام سلطنت ودیعه‌ای الهی است؛ (۳) نظر شخصی پادشاه تعیین‌کننده است؛ (۴) افراد جامعه براساس طبقه خود به‌طور ذاتی با هم تفاوت دارند (آجودانی، ۱۳۹۶، ص. ۱۴۳، صص. ۲۵۷-۲۷۷؛ آدمیت، ۱۳۹۲، صص. ۱۶-۲۳۶؛ آدمیت و ناطق، ۱۳۵۶، صص. ۱۱-۴۷).

در ایران آغاز عصر قاجار، گفتمان سنت به اندازه‌ای تثبیت شده بود که شکل دیگری از روابط برای جامعه ایرانی متصور نبود. در نظریه لاکلاو و موف «به آن دسته از گفتمان‌هایی که چنان محکم و تثبیت شده‌اند که تصادفی بودنشان فراموش شده گفتمان‌های عینی گفته می‌شود ... عینیت ماحصل تاریخی فرایندهای سیاسی و کشمکش‌هاست؛ عینیت، گفتمانی رسوب کرده است» (فیلیپس و یورگنسن، ۲۰۰۲، ترجمه جلیلی، ۱۳۹۸، ص. ۷۲). در راستای رسوب‌یافتگی پیش‌فرض‌های سنتی از پادشاه است که فتحعلی‌شاه هنگام توضیح جان مالکوم از محدودیت‌های قانونی نهاد سلطنت در انگلیس، حاکمیت در انگلیس را به رسمیت نمی‌شناسد و پادشاه آن را در حد یک قاضی القضاات می‌داند، زیرا نمی‌تواند هر کسی را بی‌دلیل منصوب یا خلع کند (آبراهامیان، ۱۹۸۲، ترجمه گل‌محمدی و فتاحی، ۱۳۹۶، صص. ۶۰-۶۱).

مواجهه ایرانیان با آراء و اندیشه‌های متجددانه غربی، رسوب‌یافتگی گفتمان سنت را به چالش کشید. لاکلاو و موف عقیده دارند که «هیچ گفتمانی نمی‌تواند به‌طور کامل مستقر شود، هر گفتمان همواره در کشمکش با سایر گفتمان‌هایی است که واقعیت را به گونه‌ای دیگر تعریف و دستورالعمل‌هایی متفاوت برای کنش‌های اجتماعی تدوین می‌کنند» (فیلیپس و یورگنسن، ۲۰۰۲، ترجمه جلیلی، ۱۳۹۸، ص. ۸۹). همچنین می‌گویند گفتمان رسوب‌یافته می‌تواند در مفصل‌بندی جدید مورد تردید قرار گیرد (همان، ص. ۷۲). مفصل‌بندی جدید گفتمان تجدد از نشانه‌هایی مانند «مردم» و «پادشاه»، در تقابل کامل با مفصل‌بندی گفتمان سنت قرار دارد. در این دوران، بر اثر فرایندهای جذب و طرد، شاهد حضور عناصر گفتمان سنت در گفتمان تجدد و بالعکس عناصر گفتمان تجدد در گفتمان سنت هستیم که هرکدام از آن‌ها این نشانه‌ها را در صورت‌بندی خود بازآرایی می‌کنند.

در همین دوران، رساله‌هایی نیز در دفاع از تجدد و بازتعریف رابطه شاه و ملت نوشته می‌شد که مفاهیمی مانند لزوم آزادی فردی، لزوم آزادی سیاسی و انتقاد به دولت، مساوی بودن افراد جامعه، لزوم پاسخ‌گویی پادشاه به مردم برای اتخاذ تصمیمات، زیرسؤال بردن مقام پادشاه به‌عنوان صاحب مال و جان مردم را دربر می‌گرفت. در این متون نیز، همچون رساله‌های مدافع سنت، گزاره‌هایی مرکزی، ماهیت این رابطه جدید را مشخص می‌کنند: (۱) پادشاهی مقامی اجتماعی است؛ (۲) مردم افراد انسانی دارای حقوق اجتماعی هستند؛ (۳) مشورت، تعیین‌کننده است؛ (۴) تفاوت ذاتی بین افراد جامعه وجود ندارد (آبراهامیان، ۱۹۸۲، ترجمه گل‌محمدی و فتاحی، ۱۳۹۶، صص. ۸۳-۸۵؛ آجودانی، ۱۳۹۶، صص. ۲۱۱-۳۸۵؛ آدمیت، ۱۳۹۲، صص. ۱۷-۲۴۸؛ آدمیت و ناطق، ۱۳۵۶، صص. ۸۸-۱۸۸).

اگرچه گفتمان تجدد به‌عنوان گفتمانی بیرونی در موقعیتی متفاوت با گفتمان سنت قرار داشت، به تدریج با تطبیق مبانی تجدد با مبانی سنت و جذب برخی مبانی آن در اذهان جامعه ایرانی، گفتمان تجدد شروع به معنابخشی به پدیده‌ها کرد. در سرتاسر این دوره و حتی بعد از استقرار مشروطیت با کشاکش گفتمانی سنت و تجدد بر سر معنابخشی به پدیده‌ها مواجهیم، اما گفتمان تجدد، خدشه‌ای جدی به هژمونی گفتمان سنت وارد کرد. به گفته لاکلاو و موف «استقرار گفتمان‌های هژمونیک به‌منزله امر عینی و فروپاشی آن‌ها در آورده‌گاه‌های سیاسی جدید یکی از وجوه مهم فرایندهای اجتماعی است که تحلیل گفتمان درباره آن تحقیق می‌کند» (فیلیپس و یورگنسن، ۲۰۰۲، ترجمه جلیلی، ۱۳۹۸، ص. ۹۱). با بسط افکار متجددانه به هژمونی گفتمان سنت خدشه وارد شد و تخاصم و نزاع بین گفتمان سنت و تجدد روز به روز بیشتر شد. تخاصم بین گفتمان‌های مختلف زمانی رخ می‌دهد که گفتمان‌ها با یکدیگر تصادم پیدا کنند و

هویت‌های مختلف یک‌دیگر را طرد کنند (همان، ص. ۹۰).^۷ با بسط افکار متجددانه، جامعه ایرانی در مقابل مشکلات، مستقیماً دولت را موردعتاب قرار می‌داد. می‌توان در این زمینه اعتراض به وبا را مثال زد که بسیار قابل توجه است (آبراهامیان، ۱۹۸۲، ترجمه گل محمدی و فتاحی، ۱۳۹۶، صص. ۱۰۳-۱۰۴).^۸

هرچقدر اصلاحات با شدت بیشتری سرکوب شد، زمینه بیشتری برای بسط مفاهیم تجدد به وجود آمد. به گفته فوکو اقدامات سرکوب‌گرانه در شدیدترین حالت نیز مولد هستند (میلز، ۲۰۰۳، ترجمه نوری، ۱۳۹۵، ص. ۶۰). سرکوب تجددخواهی ضمن جلوگیری از بسط مبانی آن به وجود صورت‌بندی‌های ممکن دیگر اذعان می‌کند. تا زمانی که به طبیعی‌شدگی گفتمان خدشه‌ای وارد نشود، دلیلی برای دفاع از آن در مقابل گفتمان دیگر وجود ندارد، زیرا امور، اموری طبیعی هستند که امکان دیگری برای آن‌ها متصور نیست. با ازدست رفتن طبیعی‌شدگی گفتمان سنت، مواردی که تا پیش از این طبیعی جلوه می‌کردند، امکاناتی در برابر امکانات دیگر در نظر گرفته شد و با قراردادن خودی (سنت) در قطب مثبت به سرکوب قطب منفی (تجدد) پرداخته شد. برای مثال می‌توان به انتقاد سید حسین موسوی از نهاد ریاست جمهوری و دفاع از سلطنت مطلقه در رساله تشکیلات ملت متمدن اشاره کرد (آدمیت و ناطق، ۱۳۵۶، صص. ۷۱-۷۳). همچنین سرکوب، مقاومت افراد را در پی دارد و با خدشه وارد شدن به هژمونی سنت، درگیری‌های زیادی بین مردم و قدرت حاکم به وجود آمد، زیرا گفتمان سنت قدرت مشروعیت‌بخشی خود را ازدست داده بود. در آستانه انقلاب مشروطه با بیانیه‌هایی مواجه می‌شویم که آشکارا به مبانی گفتمان سنت حمله می‌کنند و اصل الوهیت پادشاه را زیر سؤال می‌برد (آبراهامیان، ۱۹۸۲، ترجمه گل محمدی و فتاحی، ۱۳۹۶، ص. ۶۵).

امیرارسلان به عنوان متن تولیدشده در دربار ناصرالدین شاه، می تواند نمونه خوبی برای ارزیابی نفوذ پیش فرض های تجدد باشد. این متن، ضمن اینکه در کشاکش گفتمانی بین سنت و تجدد در مواردی براساس پیش فرض های سنت و در مواردی براساس پیش فرض های تجدد، روایت را پیش می برد، نفوذ پیش فرض های تجدد را نشان می دهد. در این مقاله ضمن بررسی یکی از مهم ترین گزاره های تجدد، یعنی «مشورت تعیین کننده است»، به مواردی که گفتمان سنت، پیش فرض های گفتمان تجدد را طرد می کند و به معنادهی به پدیده ها می پردازد، اشاره خواهیم کرد.

۵. معرفی داستان امیرارسلان

به تصریح معیرالممالک داستان امیرارسلان، زاییده طبع نقیب الممالک و کتابت فخرالدوله است. این داستان سالی یک بار توسط نقیب الممالک برای ناصرالدین شاه نقل می شده و فخرالدوله، دختر ناصرالدین شاه، آن را در ۲۲ فصل به کتابت درآورده است (نک: یاوری، ۱۳۹۰، ص. ۷۲؛ محجوب، ۱۳۸۶، ص. ۴۸۸). معیرالممالک آداب ویژه داستان سرایی، به ویژه هنگام روایت داستان های امیرارسلان و زرین ملک که پسند خاطر ناصرالدین شاه بوده را نقل کرده است (معیرالممالک، ۱۳۶۱، صص. ۲۴-۲۵). محجوب سال نگارش اولیه آن را به احتمال زیاد قبل از ۱۳۰۹ ق می داند (محجوب، ۱۳۸۶، ص. ۴۹۳). زرقانی و همکاران با بررسی سال های نگارش احتمالی امیرارسلان که از جانب محجوب و بالایی مطرح شده است و بررسی های دیگر، زمان تألیف کتاب را به احتمال زیاد سال ۱۲۹۷ ق می داند (حقیقی و همکاران، ۱۳۹۷، صص. ۱۷۷-۱۷۸). این داستان عامیانه، داستانی پهلوانی است که به شرح چالش های پیش روی قهرمان برای دستیابی به معشوقه اش می پردازد.

۶. تحلیل متن

تحلیل ما از داستان امیرارسلان براساس این صفحات است: ۹۴-۱۰۰، ۱۰۱-۱۰۳، ۱۷۳-۱۷۸، ۱۸۰-۱۸۴، ۲۱۳-۲۱۵، ۲۳۴-۲۳۵، ۵۱۳-۵۱۴ (نقیب‌الممالک، ۱۳۴۰). علت انتخاب این صفحات، مشارکت‌کنندگان یکسان است که در موضوعی واحد حول مناسب بودن یا نبودن امیرارسلان برای دامادی پطرس‌شاه و محاکمه امیرارسلان در نقش الیاس، پسر قهوه‌چی، به جرم قتل داماد انتخابی پطرس‌شاه با یکدیگر گفت‌وگو می‌کنند. این صفحات را براساس گزاره «مشورت تعیین‌کننده است» بررسی کرده‌ایم. این گزاره چند پیش‌فرض دارد: ۱) افراد حق نظردهی دارند؛ ۲) نظر همه افراد اهمیت دارد؛ ۳) پادشاه فردی عادی است؛ ۴) نظر پادشاه تنها یکی از نظرهاست. در تحلیل این قسمت‌ها بر آن هستیم تا بینیم رویکرد متن در قبال این پیش‌فرض‌ها چگونه است. همچنین به مواردی که پیش‌فرض‌های سنت به معنادهی پرداخته‌اند اشاره می‌کنیم. در تحلیل متن، لازم است به برخی نکات توجه شود:

الف) در نظر گرفتن مشورت به عنوان کنشی متجددانه در این قسمت‌ها به دو دلیل است: ۱) مشورت در این قسمت‌ها نه به منظور کمک به پادشاه برای تصمیم‌گیری بهتر بلکه به عنوان راهکاری برای ارائه نظرات افراد و تصمیم‌گیری بر پایه همه این نظرات است. اگرچه هم‌چنان افراد به دنبال تأثیرگذاری بر نظر پادشاه هستند که نشان‌گر جایگاه بالای اوست، پادشاه استیصال خود از تصمیم‌گیری را نشان می‌دهد، از همه نظر می‌خواهد، به نظر همه افراد توجه می‌شود و نظر پادشاه به چالش کشیده می‌شود؛ ۲) در قصه عامیانه به سبب حضور عناصر فراطبیعی، پیش‌برد روایت می‌تواند به کمک این موارد باشد. برای مثال در جایی که امیرارسلان یا شمس‌وزیر قرار است کشته شود، نیرویی فرازمینی او را نجات دهد؛ کما این که در بخشی از داستان این اتفاق می‌افتد.

ردپای تجدد سیاسی در داستان امیرارسلان _____ فاطمه حاج حیدری ورنوسفادرانی و همکاران

امیرارسلان که در یک قدمی مرگ به حکم ملک لعل شاه است به دست عفریتی به آسمان برده می شود و نجات می یابد (صص. ۲۸۷-۲۸۸). اینکه به جای استفاده از این امکانات برای درامان نگاه داشتن شخصیت ها از حکم پادشاه، از مشورت و تعیین تکلیف افراد برای لغو حکم استفاده می شود مبتنی بر جهان‌نگری رئالیستی و ناشی از اندیشه متجددانه است.

ب) عادی بودن پادشاه به عدم تمایز ذاتی او از دیگران اشاره دارد. محسوب کردن نظر پادشاه به عنوان یکی از نظرهای ممکن به عدم برتری نظر او از لحاظ اجتماعی اشاره دارد.

ج) امیرارسلان که در نقش پسر قهوه‌چی در این صفحات حاضر شده است، در اصل دارای هویت «شاهزاده قهرمان» است. این نکته باید در تحلیل مورد توجه قرار بگیرد.

۱-۶. نظام نوبت‌گیری

همان‌طور که گفتیم، روابط بین مشارکت‌کنندگان را رابطه‌ای پایگانی در نظر گرفته‌ایم. با توجه به مولد بودن روابط قدرت، افراد زیردست از امکانات نظام نوبت‌گیری استفاده می‌کنند تا جایگاه پادشاه را به چالش بکشند و اداره گفت‌وگو را در دست بگیرند. بسیاری از مواردی که در این قسمت به عنوان امکانات افراد زیردست در نظر گرفته‌ایم با توجه به دانش‌زمینه‌ای ما از روابط بین پادشاه و زیردستان است. به عبارتی با فرض متفاوت از این رابطه تفسیر ما از کنش مشارکت‌کنندگان متفاوت می‌شد. در ادامه به موارد مختلف در نظام نوبت‌گیری می‌پردازیم.

۱) امکان/عدم امکان نوبت‌گیری: فرکلاف در باب چگونگی اداره نوبت‌گیری در گفت‌وگو این امکانات را برای مشارکت‌کنندگان در نظر می‌گیرد: ممکن است شخصی

که صحبت می‌کند گوینده بعدی را انتخاب کند، در غیر این صورت ممکن است گوینده بعدی ممکن است نوبت بگیرد، در غیر این صورت نیز ممکن است شخص به صحبت‌های خود ادامه دهد (Fairclough, 2006, p.17).^۹ اگر تنها یک نفر نوبت صحبت دیگران را تعیین کند، عدم امکان نوبت‌گیری برای دیگر مشارکت‌کنندگان شکل می‌گیرد.

در قسمت‌های مذکور داستان/امیراسلان، در مواردی پادشاه به صحبت خود ادامه می‌دهد یا نوبت صحبت کردن دیگران را تعیین می‌کند، اما در مواردی نیز افراد زیردست از این امکانات استفاده می‌کنند. در اینجا هم به مواردی که زیردستان بدون منتظر ماندن برای تعیین نوبت خود از جانب پادشاه شروع به صحبت می‌کنند و هم به مواردی که پادشاه و زیردست هردو با خطاب قرار دادن یک‌دیگر و پرسیدن سؤال، نوبت شخص مقابل را تعیین می‌کنند می‌پردازیم. استفاده زیردستان از این امکان به منزله تلاش برای تسلط بر گفت‌وگو و به چالش کشیدن جایگاه پادشاه به عنوان شخص تعیین‌کننده نوبت است. از منظر فرکلاف، افراد مختلف از نوبت‌گیری برای فعالیت در راه‌های مختلف استفاده می‌کنند. مثلاً، شمس‌وزیر بدون اینکه پادشاه نوبت او را تعیین کند شروع به صحبت می‌کند و از امکان نوبت‌گیری برای اعتراض، توییح و هشدار به پادشاه استفاده می‌کند (نقیب‌الممالک، ۱۳۴۰، ص. ۱۰۳).

جدول ۱: سیستم نوبت‌گیری/ فعالیت افراد در داستان امیرارسلان

Table 1: The Turn-taking System and the practice of people in the story of Amir Arsalan

اشخاص	فعالیت‌ها
شمس‌وزیر	هشدار، پیشنهاد راه‌حل، دفاع، اعتراض، تهدید، توبیخ، سرزنش
قمر وزیر	هشدار، پیشنهاد راه‌حل، دفاع، تهدید، توبیخ، سرزنش، رد درخواست
امیران	پیشنهاد راه‌حل، اعتراض، تهدید، سرزنش
الماس‌خان (داروغه)	هشدار، دفاع، اعتراض، درخواست
امیرارسلان (پسر قهوه‌چی)	دفاع، اعتراض، سرزنش، اخطار، درخواست

در تمام موارد بالا مخاطب اشخاص، پادشاه (پطرس‌شاه) است. کنش زیردستان به هیچ عنوان محافظه‌کارانه نیست. آن‌ها علاوه بر استفاده از حق نوبت‌گیری با کنش‌هایی که مطرح شد جایگاه پادشاه را به‌چالش می‌کشند. باید توجه داشته باشیم که تحلیل ما از غیرمحافظه‌کارانه بودن کنش‌های هشدار، پیشنهاد راه‌حل، دفاع، درخواست و رد درخواست، براساس جایگاه پادشاه و زیردستان است. همچنین کنش‌های دیگر هنگامی اهمیت بیشتری پیدا می‌کنند که بدانیم در مقابله با پادشاه انجام شده است. به‌عبارتی در گفت‌وگو بین مشارکت‌کنندگانی دیگر چنین تفسیری نداشتیم. همچنین با توجه به جدول متوجه می‌شویم که سهم شمس‌وزیر و قمر وزیر به‌عنوان دو وزیر اصلی نسبت به دیگران بیشتر است. هرچقدر جایگاه شخص در سلسله‌مراتب پایین‌تر باشد، کنش‌ها اهمیت بیشتری پیدا می‌کند.

امیرارسلان (پسر قهوه‌چی) به حکم پادشاه مبتنی بر قاتل بودنش، اعتراض و از خود دفاع می‌کند (همان، صص. ۲۱۳-۲۱۵). در واکنش به اعتراض امیرارسلان (پسر قهوه‌چی)، پطرس‌شاه از دادن حکم قتل او سر باز می‌زند و می‌گوید: «به جهت این‌که

کسی او را ندیده است و ثابت نشده است. ما گمان برده‌ایم و حدساً می‌گوییم. تا اقرار نکند کشتنش جایز نیست. شاید او را بکشیم، دزد نباشد. ناحق حیف است چنین جوانی را نابود کنیم» (همان، ص. ۲۱۵). این سطح از کنش‌گری برای پسر قهوه‌چی مبتنی بر هویت اصلی امیرارسلان است، اما همین‌که داستان به پسر قهوه‌چی امکان کنش‌گری می‌دهد بنابر پیش‌فرض‌های تجدد است.

۲) به چالش کشیدن سؤالات/اظهارات پادشاه: گاهی اشخاص به جای جواب دادن مستقیم به سؤالات، آن را به چالش می‌کشند یا با به چالش کشیدن اظهارات او سعی در رد آن دارند. برای مثال قمر وزیر در واکنش به پادشاه که امیرارسلان (پسر قهوه‌چی) را متهم می‌داند می‌گوید: «پادشاه! عقل خودتان کجا رفته است؟... این پسر با این ریختش چگونه او را کشته است؟ کدام پدر او شمشیرزن بوده است؟ شجاعت را از خواجه طاووس میراث برده است یا خواجه کاووس؟» (نقیب‌الممالک، ۱۳۴۰، ص. ۱۷۷) در ادامه به بررسی مواردی که زبردستان، سؤالات/اظهارات پادشاه را به چالش می‌کشند می‌پردازیم. برای سهولت تحلیل، بسامد دفعاتی را که هر مشارکت‌کننده صحبت می‌کند محاسبه کرده‌ایم. باوجود اینکه پادشاه بیشترین نوبت را دارد، اما زبردستان بیشترین حجم مکالمه را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۲: سیستم نوبت‌گیری در داستان امیرارسلان

Table 2: The Turn-taking system in the story of Amir Arsalan

تعداد کل نوبت‌ها	تعداد نوبت‌های به چالش کشیدن پادشاه	اشخاص
۱۳	۷	شمس‌وزیر
۲۴	۸	قمر وزیر
۱۱	۵	امیران
۱۲	۲	الماس‌خان (داروغه)
۱۱	۴	امیرارسلان (پسر قهوه‌چی)

همان‌طور که مشخص است با توجه به تعداد کل نوبت‌ها شمس‌وزیر بیشترین درصد به‌چالش کشیدن را به خود اختصاص داده است. شاید دلیل این اقتدار، مسلمان بودن شمس‌وزیر است که در مقابل پادشاه کافر، پطرس‌شاه، قرار می‌گیرد. اوج اقتدار شمس‌وزیر را می‌توان در صحنه‌ای دید که پادشاه برای رهایی او از زندان به استقبالش می‌رود (همان، ص. ۲۳۶). علت کنش‌ورزی بالای امیرارسلان با هویت پسر قهوه‌چی قبلاً ذکر شد. به‌طور کلی به‌چالش کشیدن پادشاه توسط زیردستان، نشان‌دهنده نفوذ پیش‌فرض‌های تجدد است: افراد حق نظردهی دارند، نظر همه افراد اهمیت دارد، نظر پادشاه تنها یکی از نظرهاست، پادشاه فردی عادی است. پس براساس این پیش‌فرض‌ها می‌توان او را به‌چالش کشید، در صحت گفته‌های او تردید وارد کرد و دیدگاه خود را به‌عنوان دیدگاه درست اعلام کرد. این موضوع را در مبحث وجهیت بیشتر موردبررسی قرار می‌دهیم.

۳) شروع و پایان سخن: همان‌طور که گفتیم فرکلاف، امکان وارد شدن آزادانه به گفت‌وگو، تصمیم برای ادامه آن و فرصت مساوی برای شرکت در گفت‌وگو را از شرایط یک گفت‌وگوی نرمال می‌داند. در این قسمت‌ها در مواردی پادشاه با اعمال کنترل بر افراد، ورود آن‌ها به گفت‌وگو را تعیین می‌کند، شروع صحبت به دست اوست و افراد تنها تا جایی امکان ادامه گفت‌وگو را دارند که پادشاه از آن‌ها بخواهد. پایان گفت‌وگو را نیز پادشاه معین می‌سازد، اما در مواردی نیز کنترل پادشاه بر مشارکت‌کنندگان خدشه‌دار می‌شود و زیردستان شروع‌کننده یا ختم‌کننده صحبت هستند (همان، صص. ۱۰۳، ۱۸۴، ۲۱۳، ۵۱۲، ۵۱۴).^{۱۰} همچنین در اکثر موارد، کنش زیردستان به پاسخ‌گویی به پادشاه محدود نمی‌ماند و آن‌ها فعالانه با پرسش، اعتراض، به‌چالش

کشیدن و ارائه راهکار گفت‌وگو را ادامه می‌دهند. این موارد خدشه‌ای جدی به روابط سنتی پادشاه و زیردستان وارد ساخته است.

البته نباید تصور کرد که پیش‌فرض‌های تجدد به‌تمامی تعیین‌کننده روابط بوده است. با وجود اینکه افراد با به‌چالش کشیدن نظر پادشاه آن را در ردیف یکی از نظرهای ممکن قرار می‌دهند، اما از طرفی تلاش آن‌ها برای تأثیرگذاری و تغییر دیدگاه او نشان‌دهنده برتری نظر پادشاه است. صورت‌بندی او از مطالب بیشتر از دیگران است، موضوع صحبت را به جز سه مورد او تعیین می‌کند (همان، ص. ۱۸۰، ۲۱۳، ۵۱۲). امکان قطع صحبت دیگران را دارد و دیگران را به صریح صحبت کردن وادار می‌کند. تمامی این موارد نشان‌دهنده کنترل بالای او بر گفت‌وگوست، اما مواردی که در نوبت‌گیری و به‌چالش کشیدن مطرح کردیم نشان‌دهنده نفوذ پیش‌فرض‌های تجدد است که به اقتدار پادشاه خدشه‌ای جدی وارد می‌کند.

۲-۶. وجهیت

در این قسمت، با توجه به گزاره‌های اصلی که در هر کدام صفحات، داستان براساس آن پیش رفته است، استفاده اشخاص مختلف از قطبیت، وجهیت سوژکتیو و ابژکتیو و قسم خوردن را محاسبه کرده‌ایم. با در نظر داشتن روابط پایگانی بین افراد و اهمیت جایگاه اشخاص در این تحلیل، استفاده زیردستان و پادشاه از وجهیت سوژکتیو معنادار است و در ارتباط با قطبیت و وجهیت سوژکتیو اقتدار بیشتری به کلام می‌بخشد و ترتیب‌بندی ما از لحاظ اقتدار بدین صورت است: وجهیت سوژکتیو، قطبیت و وجهیت ابژکتیو.

از منظر وجهیت، «قسم» را می‌توان به‌صورت ویژه تحلیل کرد: هنگامی که شخص از قسم برای اثبات گزاره خود به‌منظور تأثیرگذاری بر مخاطب استفاده می‌کند، قسم مانند وجهیت عمل می‌کند. قسم خوردن را به‌عنوان کنشی از جانب زیردستان در نظر می‌گیریم و به‌صورت

جداگانه بررسی می‌کنیم. قسم خوردن اقتدار کلام را در پایین‌ترین درجه قرار می‌دهد، زیرا شخص برای اثبات کلام خود باید به منبعی بیرونی متوسل شود و نظر، حدس، گمان... او برای اثبات گزاره کافی نیست. در متن امیرارسلان با دو نوع قسم مواجهیم: قسم به خداوند و امور مقدس و مذهبی و قسم به پادشاه و ملایم وی. نوع اخیر متضمن پیش‌فرض سنتی «پادشاه شخصی غیرعادی است» است. این گزاره یکی از پیش‌فرض‌های اصلی گفتمان سنت است که پادشاه را فردی دارای قدرت الهی و به‌طور ذاتی متفاوت می‌داند. بنابراین استفاده از این نوع قسم اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا مشارکت‌کنندگان برای اعتبار بخشیدن به گزاره خود به یکی از مشارکت‌کنندگان ارجاع و جایگاه او را بالاتر قرار می‌دهند.

جدول ۳: وجهیت در داستان امیرارسلان^{۱۱}

Table 3: The Modality in the story of Amir Arsalan

اشخاص	وجهیت سوبژکتیو	درصد	قطبیت	درصد	وجهیت ابژکتیو	درصد	قسم	درصد
پطرس شاه	۹	%۲۱	۲۷	%۶۳	۷	%۱۶	-	-
شمس وزیر	۲۲	%۲۸	۴۹	%۶۲	۴	%۵	۴	%۵
قمر وزیر	۱۰	%۱۵	۴۵	%۶۹	۴	%۷	۶	%۹
امیران	۵	%۱۳	۱۷	%۴۱	۱۷	%۴۱	۲	%۵
الماس خان (داروغه)	۳	%۱۴	۱۰	%۴۸	۳	%۱۴	۵	%۲۴
امیرارسلان (پسر قهوه‌چی)	۱	%۵	۱۳	%۶۲	۲	%۹	۵	%۲۴

شمس‌وزیر نسبت به پادشاه نیز اقتدار بیشتری دارد. علت برتری او نسبت به قمروزیر در مسلمان بودن اوست که پیش از این ذکر شد. در این رابطه پایگانی، هرچقدر افراد در سلسله مراتب قدرت جایگاه پایین‌تری داشته باشند، اقتدار کلام آن‌ها کم‌تر است، اما باید توجه کرد که میزان اقتدار این اشخاص پایین دست نیز در درجه بالایی قرار دارد و تسلط پادشاه بر بحث به چالش کشیده شده است. همچنین باید به استفاده پادشاه از وجهیت ابژکتیو اشاره کرد که اقتدار او را پایین آورده است.

اقتدار بالای شمس‌وزیر و قمروزیر می‌تواند ما را به این رهنمون کند که آن‌ها در مرتبه‌ای هم‌ردیف با پادشاه قرار می‌گیرند، اما به راحتی نمی‌توان به این نتیجه رسید و باید در رابطه با سؤالاتی که درباره وجهیت سوژکتیو در بخش چارچوب نظری مطرح کردیم و کنش «قسم خوردن» به آن جواب بدهیم:

۱) در این رابطه پایگانی، امکان استفاده از وجهیت سوژکتیو برای اشخاص زیردست وجود دارد یا نه؟ هرچقدر افراد در جایگاه پایین‌تری قرار گرفته‌اند امکان این استفاده کم‌تر شده است؛ چنان‌که برای امیرارسلان در نقش پسر قهوه‌چی تنها پنج درصد است، اما باید توجه کنیم که این مقدار نیز نشان‌دهنده اهمیت نظر این اشخاص است. همچنین در دوگانه پادشاه و زیردست، اقتدار بالای شمس‌وزیر و قمروزیر قابل توجه است و نشان‌دهنده به چالش کشیدن قدرت پادشاه است. این امر مبین دو پیش‌فرض «افراد حق نظردهی دارند» و «نظر همه افراد اهمیت دارد» است. می‌توان پرسید که آیا اشخاص با استفاده از وجهیت سوژکتیو، خود را هم‌ردیف با پادشاه قرار داده‌اند یا تنها به عنوان ابزاری برای به چالش کشیدن قدرت پادشاه استفاده کرده‌اند؟ در سؤال بعدی به این موضوع می‌پردازیم.

۲) آیا استفاده شخص از وجهیت سوپژکتیو برای اعتبار بخشیدن به گزاره کافی است یا نیاز به دلیل آوردن دارد؟ در مورد پادشاه، استفاده از وجهیت سوپژکتیو برای مشروعیت بخشی به گزاره کافی است و دلیلی برای اثبات گزاره خود نمی آورد. در رابطه با زیردستان شرایط متفاوت است. گزاره آنها نمی تواند به تنهایی مشروعیت بخش باشد و نیاز به آوردن دلیل دارند. بنابراین زیردستان هم ردیف با پادشاه نیستند، بلکه از وجهیت سوپژکتیو برای به چالش کشیدن پادشاه و اثبات جایگاه خود استفاده می کنند. چند مورد استثناء نیز وجود دارد.^{۱۲}

۳) آیا مشارکت کنندگان، در مقابل استفاده شخص از وجهیت سوپژکتیو، اظهارات او را بدون قید و شرط می پذیرند یا آن را به چالش می کشند؟ این مورد را در رابطه با اظهارات پادشاه بررسی می کنیم. اگرچه پادشاه خود را بی نیاز از آوردن دلیل می داند، زیردستان در مواجهه با استفاده پادشاه از وجهیت سوپژکتیو، اظهارات او را بی قید و شرط نمی پذیرند، او را به چالش می کشند و نظر او را برای اثبات یک گزاره کافی نمی دانند. این مورد حتی در رابطه با امیرارسلان در نقش پسر قهوه چی نیز اتفاق می افتد. تنها در یک مورد پادشاه بر اساس نظر خود حکم می دهد و کسی در برابر حکم او حرفی نمی زند (نقیب الممالک، ۱۳۴۰، ص. ۱۸۱).^{۱۳} باید توجه کرد که اگرچه در اکثر موارد نظر پادشاه به عنوان یک شخص عادی به چالش کشیده می شود؛ اما در مواردی نیز زیردستان از موقعیت غیر عادی او برای به چالش کشیدن استفاده می کنند. خطاب به او به عنوان شخصی که توانایی ذاتی برای تشخیص خوب و بد دارد حرف می زنند و سعی در جلب نظر او دارند. همچنین برای اثبات درستی نظر خود، به دنبال کسب مشروعیت از پادشاه هستند.

قسم خوردن: در موارد متعددی زیردستان برای اثبات گزاره خود، به مرجعی دیگر (خداوند یا پادشاه) متوسل می‌شوند. ۶۸ درصد قسم‌ها، قسم به پادشاه است. اینکه مشارکت‌کنندگان برای مشروعیت بخشی به کلام خود به پادشاه متوسل می‌شوند، نشان‌دهنده این است که پادشاه شخصی عادی نیست، شخصی به‌طور ذاتی متفاوت و مقدس است که قسم خوردن به او مشروعیت بالایی به کلام می‌دهد.

۳-۶. پیش فرض‌ها

همان‌طور که گفتیم پیش فرض چیزی است که گوینده پیش از گفتن گزاره آن را درست فرض کرده است. هر گزاره‌ای بخشی از معنا را در خود مخفی کرده ناگفته می‌گذارد. در این قسمت به بررسی پیش فرض‌های تجدد و سنت که به تولید گزاره‌ها منجر شده‌اند می‌پردازیم.

گفتمان سنت:

الف) افراد تفاوت ذاتی با یکدیگر دارند^{۱۴}: ۱. {کشتن امیر هوشنگ و بردن خاج اعظم} کار این بچه قهوه‌چی نیست (نقیب‌الممالک، ۱۳۴۰، ص. ۱۷۷)؛ ۲. این پسر با این ریختش چطور او {امیر هوشنگ} را کشته است؟ (همان، ص. ۱۷۷)؛ ۳. کدام پدر او شمشیرزن بوده است؟ (همان، ص. ۱۷۷)؛ ۴. شجاعت را از خواجه طاووس میراث برده است یا خواجه کاووس؟ (همان، ص. ۱۷۷)؛ ۵. آخر شما فکر نمی‌کنید یک پسر بی‌قابلیت قهوه‌چی از کجا این همه شجاعت را آورده است که تنها سیصد نفر را بکشد؟ (همان، ص. ۲۱۳).

ب) پادشاه فردی غیرعادی است^{۱۵}: ۱. شما پادشاه هستید، نظر سلطان کیمیاست (همان، ص. ۱۷۴)؛ ۲. شما پادشاهید و پادشاهان نباید به سخن هر بی‌سروپایی التفات کنند (همان، ص. ۱۷۴).

ج) پادشاه راعی و افراد رعیت هستند: ۱. قمر وزیر خطاب به پادشاه: اگر هم بخواهید به حرف دشمن گوش دهید بنده دیگر نوکری نمی‌کنم (همان، ص. ۹۸)؛ ۲. امیران خطاب به پادشاه: دیگر به چه پشت گرمی جان نثار تو بکنیم و خدمت کنیم؟/ انسان به چه امیدواری و دل گرمی دیگر خدمت چون تو پادشاهی دهن‌بین را بکند؟ (همان، ص. ۱۰۲)؛ ۳. امیران خطاب به پادشاه: شمس‌وزیر نوکر شماست، معلوم است نوکر گاهی التفات می‌بیند و گاهی غضب و سخط (همان، ص. ۲۳۵).

گفتمان تجدد

الف) نظر همه افراد اهمیت دارد/ افراد حق نظردهی دارند: ۱. قمر وزیر خطاب به پادشاه: آن وقت مردم عالم که این حرف‌ها را بشنوند چه می‌گویند؟/ ادنی و اوباش فرنگ تو را ملامت می‌کنند (نقیب‌الممالک، ۱۳۴۰: ۹۷). ۲. امیران خطاب به پادشاه: آن وقت کسی شما را ملامت نمی‌کند (همان، ص. ۱۰۳). (در مورد ۱ و ۲ این موضوع که نظر مردم در مقابل جایگزین‌هایی مانند نظر اشراف‌زادگان، پادشاهان و... معیار قرار بگیرد می‌تواند موید این پیش‌فرض باشد)؛ ۳. قمر وزیر خطاب به پادشاه: الحق پادشاهی شما خیلی ترقی کرده است که نه حرف وزیر می‌شنوید و نه امیران را داخل آدم حساب می‌کنید (همان، ص. ۲۱۴)؛ ۴. می‌ترسم این همه خفت که من ناحق بر سرش آوردم وقتی بروم نیاید و اعتنایی به من نکند (همان، ص. ۲۳۵) (این جمله را پادشاه خطاب به امیران درباره شمس‌وزیر می‌گوید. اینکه امکان عدم‌پذیرش خواست پادشاه وجود دارد، مؤید این پیش‌فرض است).

ب) پادشاه فردی عادی است/ نظر پادشاه تنها یکی از نظرهاست: ۱. امیران خطاب به پادشاه: شاید دشمنان ما هم روزی دست بیابند و عرض دروغی بکنند و شما هم بدون آنکه راست و دروغش را مشخص بکنید حکم قتل بدهید/ هر روز یک بهتان به ما بزنند

و تو باور کنی و بدون جهت ما را بکشی (نقیب‌الممالک، ۱۳۴۰، ص. ۱۰۲) (اینکه پادشاه باید راست و دروغ مشخص بکند و به نظر خود اکتفا نکند مؤید این پیش‌فرض‌هاست)؛ ۲. الماس‌خان خطاب به پادشاه: شما چه می‌دانید؟/ شما نمی‌شناسید (همان، ص. ۱۷۳)؛ ۳. قمر وزیر خطاب به پادشاه: او {داروغه} که می‌داند هرکس را ناحق بگیرد، پادشاه بی‌آنکه تحقیق کند آن بیچاره را می‌کشد (همان، ص. ۱۸۲) (اینکه پادشاه باید تحقیق کند و به نظر شخصی خود تکیه نکند مؤید این پیش‌فرض‌هاست)؛ ۴. پادشاه خطاب به قمر وزیر: به جهت اینکه کسی او را ندیده است و ثابت نشده است. ما گمان برده‌ایم و حدساً می‌گوییم؛ تا اقرار نکند کشتنش جایز نیست (همان، ص. ۲۱۵) (اینکه پادشاه حدس خود را برای اجرای حکم کافی نمی‌داند مؤید این پیش‌فرض‌هاست).

ج) مردم حقوق اجتماعی دارند/ پادشاه در مقابل حقوق مردم مسئول است: ۱. امیران خطاب به پادشاه: دیگر به چه امید شخص می‌تواند زندگی کند؟ (نقیب‌الممالک، ۱۳۴۰، ص. ۱۰۲) (تفاوت این مورد با مواردی که در پادشاه‌راعی و مردم رعیت هستند بررسی شد این است که در اینجا افراد، امنیت را برای خود به‌عنوان شخصی با حقوق اجتماعی در نظر گرفته‌اند که پادشاه موظف به فراهم کردن آن است، اما در آن موارد پادشاه به‌عنوان راعی باید شرایط امنی فراهم کند که افراد قادر به خدمت کردن به او باشند)؛ ۲. پادشاه خطاب به قمر وزیر: به جهت اینکه کسی او را ندیده است و ثابت نشده است. ما گمان برده‌ایم و حدساً می‌گوییم؛ تا اقرار نکند کشتنش جایز نیست. ناحق حیف است چنین جوانی را نابود کنیم (همان، ص. ۲۱۵)؛ ۲. پادشاه خطاب به امیران درباره شمس‌وزیر: می‌ترسم این همه خفت که من ناحق بر سرش آوردم، وقتی بروم نیاید و اعتنایی به من نکند/ یقین دارید اگر خودم بروم عقب

شمس‌وزیر خواهد آمد و مشکل مرا حل خواهد کرد؟/ امیران خطاب به پادشاه: شما اگر خودتان در زندان بروید و دلجویی از او بکنید البته از دلش درمی‌رود (همان، ص. ۲۳۵) (مفروض بودن اعتنا نکردن زبردست به پادشاه و رفتن پادشاه به عذرخواهی مؤید این پیش‌فرض است).

۷. نتیجه

در دوره قاجار، به‌علت آشنایی بیشتر ایرانیان با جوامع غربی مبانی گفتمان تجدد وارد ایران شد. به تدریج با بسط این افکار در اذهان جامعه ایرانی، گفتمان تجدد شروع به معنابخشی به پدیده‌ها کرد. در این دوران اعتراضات مهمی براساس نفوذ پیش‌فرض‌های تجدد رخ داد. گفتمان سنت نیز، همواره در کشاکش با گفتمان تجدد قرار داشت و حتی بعد از استقرار مشروطیت به صورت‌بندی می‌پرداخت. با این حال گفتمان تجدد، خدشه‌ای جدی به هژمونی گفتمان سنت وارد کرد. در این مقاله با بررسی پیش‌فرض‌های گزاره «مشورت تعیین‌کننده است» به این موضوع پرداختیم که چگونه بسط پیش‌فرض‌های گفتمان تجدد در داستان *امیرارسلان* که در دربار ناصرالدین‌شاه تولید شده است تأثیر گذاشته است. همچنین تلاش شد تا کشاکش گفتمانی سنت و تجدد را در این قسمت‌ها که براساس مبانی تجدد است نشان دهیم. در قسمت‌های بررسی شده، دو پیش‌فرض حق‌نظردهی افراد و اهمیت نظر همه افراد، پیش‌فرض‌های اساسی بودند. اما در مورد دو پیش‌فرض «پادشاه فردی عادی است» و «نظر پادشاه تنها یکی از نظرهای ممکن است» رویکرد متن متفاوت است. پادشاه هم‌چنان جایگاه فراقانونی دارد، نظر او تعیین‌کننده است و تمامی افراد سعی در تحت‌تأثیر قرار دادن نظر او دارند، اما زبردستان براساس دو پیش‌فرض اول سعی در به‌چالش کشیدن این جایگاه دارند و در مواردی خدشه‌ای جدی به پیش‌فرض‌های سنتی درباره پادشاه وارد می‌کنند.

به طور کلی گفتمان تجدد امکانات جدیدی در رابطه با روابط پادشاه و زیردستان در نظر می‌گیرد. در بررسی گفتمان تجدد، گفتمان سنت را نیز مدنظر داشته‌ایم، زیرا امکانات جایگزین در مقابل گفتمان سنت است که به تمایز گفتمان تجدد از آن منجر می‌شود. در بررسی پیش‌فرض‌ها نیز به طور جداگانه به پیش‌فرض‌های گفتمان تجدد و سنت که در تولید گزاره‌ها دخیل بوده‌اند پرداخته‌ایم. بنابراین اگرچه ما رویکرد این قسمت‌های متن را رویکردی متجددانه در نظر گرفته‌ایم، گفتمان سنت را نیز در روایت داستان دخیل می‌دانیم؛ همان‌طور که در بافت تاریخی نیز این دو گفتمان در کنار و رقابت با یکدیگر به صورت‌بندی مفاهیم سیاسی و اجتماعی ادامه دادند.

پی‌نوشت‌ها

1. William L Hanaway
2. Ernesto Laclau
3. Chantal Mouffe
4. Norman Fairclough
5. Michael Halliday
6. Van Leeuwen

۷. این هویت‌ها در تخصیص جدی با یکدیگر قرار گرفتند: تخصیص هویت فرد به‌عنوان «رعیت» و «عضوی از ملت» و «فردی محصور در طبقه» و «فردی آزاد»، تخصیص هویت پادشاه به‌عنوان «راعی» و «مسئول» و «فردی برگزیده» و «فردی عادی»
۸. فیلیپس و یورگنسن نقطه شروع رویکردهای تحلیل گفتمان را دسترسی به واقعیت از طریق زبان می‌دانند. زبان بازنمایی‌هایی از واقعیت خلق می‌کند که بازتابی از یک واقعیت از پیش موجود نیست. این به این معنا نیست که واقعیتی وجود ندارد، بلکه بدین معناست که پدیده‌های فیزیکی صرفاً از طریق گفتمان معنا پیدا می‌کنند (فیلیپس و یورگنسن، ۲۰۰۲، ترجمه جلیلی، ۱۳۹۸، ص. ۲۹). لاکلاو و موف در این زمینه زلزله یا فروافتادن آجر را مثال می‌زنند (لاکلاو و موف، ۲۰۰۱، ترجمه رضایی، ۱۳۹۷، ص. ۱۷۶). هردو مستقل از اراده شخص رخ می‌دهد، اما اینکه ابژه‌هایی براساس «پدیده‌های طبیعی» یا «جلوه‌هایی از قهر خداوندی» در اندیشه سامان گیرد مربوط به حوزه

- گفتمان است (همان، ص. ۱۷۶). با نیز ابژه‌ای است که خارج از ارادهٔ افراد رخ می‌دهد، اما به محض معنابخشی به آن وارد عرصهٔ گفتمانی می‌شویم. در غیاب گفتمان تجدد امکان داشت که شیوع وبا مثلاً به‌عنوان مظهر خشم الهی یا امری طبیعی در نظر گرفته شود، مرگ افراد مرگی ناشی از خشم الهی یا مرگی طبیعی قلمداد شود و کنش افراد به توسل برای رفع بلا یا انفعال محدود شود. اما مبانی گفتمان تجدد به شکل‌گیری اعتراض در شکایت از سوء مدیریت دولت منجر شد.
۹. باید توجه کرد که فرکلاف این امکانات را برای گفت‌وگو بین افراد هم تراز در مکالمهٔ غیررسمی در نظر می‌گیرد. در موضوع مورد تحلیل ما که گفت‌وگو بین افراد غیرهم‌تراز شکل می‌گیرد، استفادهٔ هر یک از مشارکت‌کنندگان از این امکانات تفسیر متفاوتی دارد.
۱۰. برای مثال هنگامی که پادشاه با اعلام حکم شمس‌وزیر، گفت‌وگو را پایان می‌دهد، شمس‌وزیر گفت‌وگو را به پایان می‌رساند: «ای پادشاه بی‌رحم! به حرف قمروزیر حرام‌زاده حکم قتل مرا می‌دهی؟ ... باشد تا روزی که قدر مرا بدانی و دست مرا ببوسی» (نقیب‌الممالک، ۱۳۴۰، ص. ۱۰۳).
۱۱. درصدهای این جدول بر مبنای تعداد کل گزاره‌های تولیدشده توسط هر شخص به صورت جداگانه محاسبه شده است.
۱۲. قمروزیر در جایی در جواب سؤال پادشاه مبنی بر مقصر بودن الیاس به گفتن «من که او را بی‌تقصیر می‌دانم» بسنده می‌کند و دلیلی نمی‌آورد. پادشاه در واکنش به او با محور قرار دادن نظر خود به مقصر بودن امیراسلان اشاره می‌کند، اما با طعنهٔ قمروزیر مواجه می‌شود. همچنین پادشاه خود به کافی نبودن گمانش اشاره می‌کند و می‌گوید: «... ما گمان برده‌ایم و حدساً می‌گوییم؛ تا اقرار نکند کشتنش جایز نیست؛ شاید او را بکشیم دزد نباشد. ناحق حیف است چنین جوانی را نابود کنیم» (نقیب‌الممالک، ۱۳۴۰، صص. ۲۱۴-۲۱۵). عدم اعتبار گمان پادشاه و در نظر گرفتن حقوق اجتماعی برای افراد نشان‌گر نفوذ مبانی تجدد است. در جایی دیگر نیز پادشاه با وجود باور به مقصر نبودن الیاس (امیراسلان) به گمان خود برای صدور حکم بسنده نمی‌کند (همان، صص. ۱۷۳-۱۷۸). این موارد می‌تواند مبین «پادشاه فردی عادی است» و «نظر پادشاه تنها یکی از نظرهاست» باشد، اما همان‌طور که گفتیم در رابطه با این سؤال در اکثر موارد، متن، این پیش‌فرض‌ها را طرد می‌کند.

۱۳. در این مورد نیز پس از اینکه مشخص می‌شود پادشاه اشتباه کرده است، قمر وزیر بدون اینکه منتظر اجازه پادشاه برای صحبت کردن باشد به او اعتراض می‌کند (نقیب‌الممالک، ۱۳۴۰، ص. ۱۸۲).
۱۴. این پیش‌فرض در روابط بین پادشاه و مردم به این موضوع می‌انجامد که پادشاه به علت تمایز ذاتی به این منصب برگزیده شده است و مردم به‌طور ذاتی در مرتبه رعیت قرار گرفته‌اند. بنابراین مفروض بودن این پیش‌فرض در جامعه از شورش‌های مردمی جلوگیری می‌کرد (پیمونتس، ۱۹۶۹، صص. ۴۷۱-۴۷۳ به نقل از آبراهامیان، ۱۹۸۲، ترجمه گل محمدی و فتاحی، ۱۳۹۶، ص ۴۴).
۱۵. این پیش‌فرض به این معناست که پادشاه تمایز ذاتی با دیگر افراد دارد
۱۶. در اینجا الیاس (امیرارسلان) متهم به قتل شده است. با اینکه پادشاه به او شک بسیاری دارد، اما شک خود را مبنای حکم خود قرار نمی‌دهد. پادشاه در مقابل فرد مسئول است و عدم صدور حکم مجازات را نه به منزله لطف خود بلکه به منزله وظیفه خود تلقی می‌کند «تا اقرار نکند کشتنش جایز نیست».

منابع

- آبراهامیان، ی. (۱۹۸۲). *ایران بین دو انقلاب*. ترجمه ا. گل محمدی و م. فتاحی ولیلایی (۱۳۹۶). تهران: نی.
- آجودانی، م. (۱۳۹۶). *مشروطه ایرانی*. تهران: اختران.
- آدمیت، ف. (۱۳۹۲). *اندیشه ترقی و حکومت قانون*. تهران: خوارزمی.
- آدمیت، ف. و ناطق، ه. (۱۳۵۶). *افکار اجتماعی و سیاسی و اقتصادی در آثار منتشرنشده دوران قاجار*. تهران: آگاه.
- دری، ز. (۱۳۹۸). بررسی پس‌زمینه‌های تاریخی و ایدئولوژیک داستان «امیرارسلان نامدار». *متن پژوهی ادبی*، ۲۳ (۸۲)، ۶۱-۸۷.
- دری، ز. (۱۳۹۸). بررسی و تحلیل لایه ایدئولوژیک واژگان در داستان امیرارسلان. *تفسیر و تحلیل متون زبان و ادبیات فارسی*، ۱۱ (۴۲)، ۲۴۵-۲۷۴.

ردپای تجدد سیاسی در داستان امیرارسلان _____ فاطمه حاج حیدری ورنوسفادرانی و همکاران

شمس، م. (۱۳۸۰). بررسی چهار قصه عامیانه ایرانی. پژوهش‌نامه ادبیات کودک و نوجوان، ۲۷،

۳۳-۲۵

فرکلاف، ن. (۱۹۹۵). تحلیل گفتمان انتقادی. ترجمه ر. قاسمی (۱۳۹۹). تهران: اندیشه احسان.

فیلیپس، ل.، و یورگنسن، م. (۲۰۰۲). نظریه و روش در تحلیل گفتمان. ترجمه ه. جلیلی

(۱۳۹۸). تهران: نشر نی.

لاکلانو، ا.، و موفه، ش. (۲۰۰۱). هژمونی و استراتژی سوسیالیستی به سوی سیاست

دموکراتیک رادیکال، ترجمه م. رضایی (۱۳۹۷). تهران: ثالث.

محبوب، م. (۱۳۸۶). ادبیات عامیانه ایران (مجموعه مقالات درباره افسانه‌ها و آداب و رسوم

مردم ایران). گردآوری ح. ذوالفقاری. تهران: چشمه.

معیرالممالک، د. (۱۳۶۱). یادداشت‌هایی از زندگانی خصوصی ناصرالدین‌شاه. تهران: تاریخ

ایران.

مهاجر، م.، و نبوی، م. (۱۳۹۳). به سوی زبان شعر. تهران: آگه.

میلز، س. (۲۰۰۳). میشل فوکو. ترجمه م. نوری (۱۳۹۵). تهران: نشر مرکز.

میلز، س. (۲۰۰۴). گفتمان. ترجمه ف. محمدی (۱۳۹۶). زنجان: هزاره سوم.

نقیب‌الممالک، م. (۱۳۴۰). امیرارسلان. تصحیح م. محبوب. تهران: کتاب‌های جیبی.

یاوری، ه. (۱۳۹۰). از قصه به رمان: بررسی امیرارسلان به‌منزله متن‌گذار از دوران قصه به

عصر رمان. تهران: سخن.

References

Abrahamian, E. (1982). *Iran between two revolutions* (translated into Farsi by Ahmad Golmohammadi and Mohammad-Ebrahim Fathi). Princeton University Press.

Adamiat, F. (2013). *The idea of progress and the rule of law* (in Farsi). Kharazmi Press.

Adamiat, F., & Nategh, H. (1977) *The social, political and economic thoughts in unpublished works of the Qajar period* (in Farsi). Agah Press.

AJudani, M. (2017). *Iranian constitutionalism* (in Farsi). Akhtaran Press.

Dori, Z. (2019a). The Study of the historical and ideological backgrounds of Amir-Arsalan. *Matn-pajuhi Adabi*, 23(82), 61-87.

- Dori, Z. (2019b). The investigation and analysis of the ideological layer of words in Amir-Arsalan. *The Interpretation of Persian Language and Literature*, 11(42), 245-274.
- Fabrical, T., et al. (2015). An analysis of presupposition in time magazine advertisement. *The Episteme Journal of Linguistics and Literature*, 1(3).
- Fairclough, N. (1996). *Language and power*. Longman.
- Fairclough, N. (2004). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. Routledge
- Fairclough, N. (2006). *Discourse and social change*. Polity Press.
- Fairclough, N. (1995) *Critical discourse analysis: the critical study of language* (translated into Farsi by Ruh-Allah Qasemi). Routledge.
- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, Ch. (2004). *An introduction to functional grammar*. Oxford.
- Hanaway, W. L. (1991). Amir Arsalan and the question of genre. *Iranian Studies*, 1(24), 55-60.
- Laclau, E., & Mouffe, Ch. (2001). *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics* (translated into Farsi by Mohammad Rezaee). Verso.
- Mahjub, M. (2007). *Iranian folk literature: collection of articles about Iranian myths and customs* (in Farsi). Cheshmeh Press.
- Mills, S. (2003). *Michel Foucault* (translated into Farsi by Morteza Noori). Routledge.
- Mills, S. (2004). *Discourse* (translated into Farsi by Fattah Mohammadi). Routledge.
- Moayer-al-Mamalek, D. (1982). *The notes of the private life of Naser al-Din shah* (in Farsi). Iran History Press.
- Mohajer, M., & Nabavi, M. (2014). *Towards the language of poetry* (in Farsi). Agah Press.
- Naqib-al-Mamalek, M. (1961). *Amir-Arsalan* (in Farsi) (edited by Mohammad-Jafar Mahjub). Ketabhaye Jibi Press.
- Phillips, L., & Jorgensen, M. (2002). *Discourse and analysis as theory and method* (translated into Farsi by Hadi Jalili). Sage.
- Shams, M. (2001). The study of four Iranian folk tales. *Children's Literature*, 27, 25-33.
- Thompson, G. (2014). *Introducing functional grammar*. Routledge.
- Van Leeuwen, K. (2007). Legitimation in discourse and communication. *Discourse & Communication*, 1(1), 91-112.
- Yavari, H. (2011). *Story to novel: Amir-Arsalans study as a text transition from the era of story to the era of novel* (in Farsi). Sokhan Press.